

КАКВО Е ГЕОПОЛИТИКА

Мартина Тодорова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Основната цел на доклада е синтезирано и аналитично да представи същността на науката геополитика. Една от задачите на доклада е да обясни защо думата „геополитика“ е така застъпена днес в медийното пространство. И защо прекомерното ѝ използване от хора, които не са експерти в областта на геополитиката, оставя у аудиторията едно погрешно и повърхностно тълкуване за геополитиката, лишавайки я от нейната комплексност. В доклада са използвани примери от историята – за това как една държава може да промени образа, който са създали другите държави за нея, възприемайки я по нов начин и така променяйки нейната култура и културно влияние. Дадени са също примери от съвременieto и създалата се вследствие на развитието и усъвършенстването на информационните технологии действителност. Заключениеята, направени в доклада, са изградени въз основа на сравнителен анализ на концепциите, развити в най-известните трудове на бащите на геополитиката – бащата на атлантизма – Халфорд Макиндер, и бащата на континентализма – Карл Шмит.

Ключови думи: геополитика; информационни технологии; културно влияние

ВЪВЕДЕНИЕ

Самият акт на говорене, слушане и виждане е много важен за човека. Защото хората сме социални и емоционални същества, които събираме знания, впечатления, идеи, създаваме свое познание и образуваме свои идеи. Хората сме дарени и с разум, както и със свойството да разсъждаваме, но изграденият опит показва, че за нас, хората, остава водеща нашата емоционална природа. Бащата на теорията за психоанализата, Зигмунд Фройд, отива още по-далеч от това твърдение и казва, че човекът се влияе много повече от подсъзнателните, неосъзнатите чувства, отколкото от осъзнатите. Повечето анализи показват, че човекът, като социално същество, съставя своето мнение чрез интеракция с външния свят, посредством впечатленията и преживяното, наученото, споделяното, съпреживяното. Разбира се, ние, хората, имаме и вътрешен свят, но неговата функция е съвсем различна и се изразява в това, че вътрешният свят прави свой анализ и синтез на външния свят. Съответно така придобиваме своите представи за добро и лошо, правилно и грешно, или, казано иначе – външният свят се пречупва през нашия собствен светоглед. А какво е външният свят – това е всичко, което не съм аз. И ако в предишните епохи споделянето на идеи, виждания и информация е ставало чрез написаното, запазеното и разпространеното, то днес начинът за разпространение става посредством развитите информационни технологии – от радиото и телевизията до телефоните и всички онлайн платформи за масово споделяне. А човек, дори да не е най-отдаденият зрител на новините, каквато съм и аз самата, ще забележи, че в телевизията бива

повтаряна една и съща тема. Повтарянето ѝ си има и своето обяснение. В ранните часове на 24 февруари 2022 г. започна масираното настъпление на Русия в Украйна, а на 7 октомври 2023 г. Хамас нападна Израел от ивицата Газа. Тези две събития дадоха началото на темата за геополитиката, която и до днес остава основна за българските медии. Но от това повтаряне на думата „геополитика“ възниква и проблем – колко хора всъщност разбират същността на геополитиката. Аз също бях от мнозината, които си мислят, че разбират какво е геополитика – разбирането, че геополитиката е това как една държава управлява своите ресурси, как води своята политика, така че да подчинява другите, как държавите влияят на другите държави. Това са законите на природата и света и те не са грешни, но това е повърхностно разбиране, което ми беше предадено от заобикалящата ме среда – новините, подкастите, интервютата.

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

За да мога да изпълня основната цел на моя доклад – синтезирано и аналитично да изградя същността на науката геополитика, ще използвам метода на сравнителния анализ. Концепциите, които ще ползвам за този сравнителен анализ, принадлежат на хората, които в средите на геополитиката са смятани за бащите на геополитиката – бащата на атлантизма, Халфорд Макиндер, и бащата на континентализма, Карл Шмит.

РЕЗУЛТАТИ

В наименованието, което дава науката на геополитиката, има две градящи думи – „гео“ и „политика“. И ако съединим тези две думи, думата „геополитика“ би значела управление на земята. Кое не е грешно, грешно би било геополитиката да се представи като дял на географията. Да, геополитиката работи с географски термини, но това е неизбежно, защото геополитиката разглежда характеристиката на отделните държави. Но това, че геополитиката работи с географски термини, не я прави дял от географията. Тя си служи с тези термини, за да може да опише с какви първоначални характеристики започва една държава.

Например в труда си „Земя и море“ Карл Шмит описва възхода на Англия като мореплавателна сила през периода XVI–XVIII век. Но защо чак тогава, като норманите, водени от Уилям Завоевателя, още през 1066 г. в битката при Хейстингс постигат успех и се установяват много по-рано на острова? Това има и логично обяснение – превръщането им в „истински деца на морето“ няколко века по-късно е следствие на това, което се случва в Западна Европа (Schmitt, 1942).

Ренесансът е именно онази епоха, която променя Европа, а после и света. Започнала в Италия, където продължава почти три века, епохата на Ренесанса залива почти цяла Европа като стихийно море. Но Ренесансът не е само епоха на извисяване на човешката воля, от тази голяма воля и дух се раждат купища други големи неща – заражда се една богата веществена, умствена, нравствена и естетична култура, която преобразява Западна Европа. Тази интеракция между вътрешния и външния свят, която води до промяна в светогледа на хората, ги кара

да достигнат и да създадат нов външен свят. Така се откриват нови земи, ново пространство за хората, морето също се оказва едно пространство, неизследвано и необузвано до онзи момент. Защото историята на света, която до голяма степен е свързана с Европа, до онзи момент се е въртяла около Средиземноморието. Появата на голямото, необятно, необозримо море е нова страница в историята на човечеството. Изведнъж морето се оказва едно ново пространство, което трябва да бъде обхванато и подчинено на човека. Въпреки че холандците са първи в това да усъвършенстват корабоплаването, в крайна сметка се оказва, че биват изпреварени като мореплаватели от португалците, испанците и англичаните. Впоследствие тези три държави стават и основни колонизиращи сили на Европа, разпространявайки своята култура и език по света. Но тук, както казах, ще се концентрирам върху възхода на Англия и нейното превръщане в държава на мореплаватели (Schmitt, 1942).

Анализът на литературата по тази тема показва, че компонентите, които постигат този възход, са няколко. Първо, разположението на Англия е ключово, разбира се. Много по-лесно е да изградиш живот, свързан с морето, когато си заобиколен от него. Но разположението не е всичко, както отбелязах – норманите установяват властта си много по-рано на острова, тоест, за да се стигне до идеята за морето, трябва още няколко компонента. Следващият компонент е промяната в мисленето на хората – ренесансовите идеи, които освобождават хората от оковите на Средновековието. Идеята, че човекът е способен на всичко, че светът е негов и той е свободен, води до голяма промяна в мисленето на хората, те вече чувстват, че могат да сътворят нещо, че и в тях има творческа сила, а не само в Бог. Това мислене довежда и до писането и разпространението на теории и учения, които са противоречиви на тези, които църквата е налагала за единствени и правилни. Усъвършенстването на корабите, появата на компаса, промяната в разположението на платната, изобретяването на корабния рул, начертаването на първите звездни карти носят много повече увереност на хората, за да могат най-накрая да оставят каботажното плаване. След това идва и икономическата страна на нещата, било е в интерес на хората да пътуват, да търгуват по море, да плячкосват даже. Пътуването по море и до новите земи е донесло големи богатства – толкова големи, че законът е защитава пиратите, а даже някои от тях е превръщал във важни особи. Тоест тук идва и въпросът какво може да направи държавата, за да е успешна тя самата. Английските благородници са усетили много бързо, че е по-добре да „яхнат“ тази вълна на пиратство, отколкото да се борят с нея. Вече се намесва и политиката в този въпрос. Именно тя подкрепя и колонизацията, и последващата индустриална революция на Англия. Накратко, факторите са няколко, за да се превърне Англия от страна на овцевъди в страна на големи мореплаватели, силни и успешни колонизатори и индустриалци.

Материалните успехи са неоспоримо нещо, както и откритията, които тласкат човечеството напред, но нека оставим тяхната икономическа оценка за малко, защото те са преходни. Тези успехи и открития носят веществена стойност, но истинското им богатство се крие в тяхната нематериална стойност, в духовния

свят, който те строят. Защото Англия и до днес не се свързва с предишното си минало на страна на овцевъди, а напротив – като кажеш „Англия“, и си представяш страна на мореплаватели, хората, колонизирали Индия, свързваш я с първия парен локомотив, с големи изобретатели като Нютон, Фарадей, Бел. С тези първоначални успехи в морето Англия написва друг, нов наратив за себе си, следващите поколения се раждат в една нова, променена среда, възпитават се в едно различно мислене, те разбират, че е имало велики хора преди тях, и съответно и те самите искат да станат такива. Средата променя съзнанието, вграждат се нови идеали и образи в него. Създава се у хората чувство на гордост, на принадлежност, на цялост. Тези чувства укрепват знанията на индивида за него самия, за неговото семейство, за неговия народ и неговата държава.

В труда „Номосът на света“ Шмит разглежда темата за номоса. Карл Шмит описва „номос“, първо – като акт на вземане, завземане, завладяване, второ – разделяне и разпределяне на заграбеното, трето – експлоатация, използване на завземото. Хората първо завзели земята, после морето, а накрая и небето. Но той описва тези три места не с техните наименования, а говори за пространство (Schmitt, 1950). По-горе казах, че връзката е между политиката и територията, а не казах пространство. Защото смятам, че пространството е нещо, което се ражда при взаимодействието на политиката и територията. Пространството не е задължително да е нещо, което виждаш, което можеш да пипнеш, което притежаваш като веществено доказателство, с което доказваш, че го има. Разбира се, мога да дам и пример с нещо, което се появи в края на миналия век и се усъвършенства през последните две десетилетия – информационните технологии. Нима интернет пространството не създаде едно невидимо пространство? То не се вижда, а е във всяка точка на света. Неговото влияние се усеща навсякъде по света, намеси се и във всички сфери на нашето съществуване. Всеки ден това пространството гради идеи, образи, виждания у нас, потребителите, и макар да си мислим, че това пространство би следвало да е неутрално, то напротив, модерните технологии изграждат едно пространство, което е напълно субективно. Това пространство създава наративи в полза или ущърб на дадени държави, ситуации, личности, политики.

Интернет пространството поднася на потребителите предимно видеа, снимки, картинки и анимации, защото са много по-лесни за разбиране – потребителите получават нужната информация почти веднага, което не би се случило, ако трябва да прочетем дадена статия, проучване или новина. Но видяното силно влияе на човека, понякога, а даже и често – много повече от прочетеното. Хората от дълбока древност разказват и предават знанието си за света, за заобикалящата ги среда чрез образите и цветовете, като започнем от намерените пещерни рисунки, митовите и легендите, рисуваната керамика, мраморните статуи, народните облекла – материалното и нематериалното винаги се свързват с цвят, с образ, с чувство, с мисъл, с личност, с идея. Много от старите географски карти също са разчитали на образното представяне на света. В прочетената от мен литература също засях да се повтаря темата за образното представяне на света – за това

как образът променя битието на една държава, народ или култура. Когато образът е положителен, държавата има и последващ просперитет. Образите, които се създават, могат да бъдат и негативни и това би довело неприятни представи за една държава. С това искам да кажа, че смятам, че геополитиката работи много и с образното представяне, например на една държава или ситуация, тези образи вкореняват в съзнанието на хората един свой прочит на случващото се.

Пространството винаги се свързва и с надмощие на едните над другите, взаимодействие на няколко идеологии, което напуска границата на държавата. Примерът с Англия и завземането на морското пространство е също пример за овладяване на едно ново пространство, защото Англия не просто превзема морето и новите територии, тя оставя своя отпечатък в тези нови пространства, своята политика, култура. Тя излиза извън себе си, но не само териториално. Затова може да се каже, че днес се е появил един нов, четвърти номос в лицето на интернет пространството, защото той позволява на държавите отново да се борят за надмощие в едно ново пространство, а неговото овладяване би значело едно ново господство на силните над по-слабите.

В геополитиката конфликтите са нещо напълно неизбежно, защото геополитиката не вярва в равенството, такова равенство е невъзможно. Територията никога не е разпределена поравно, ресурсите също, политиката също променя територията и реалността на една държава и когато тя е силна, завзема още повече територия и власт, а когато е слаба, губи власт и територия (Dodds, 2007). Това неравенство поражда конфликтите, а конфликтите пораждат следващо неравенство; може символично да се каже, че тази повторяемост и неизбежност в геополитиката, вечният конфликт, могат да бъдат описани чрез символизма на спиралата (Mackinder, 1904).

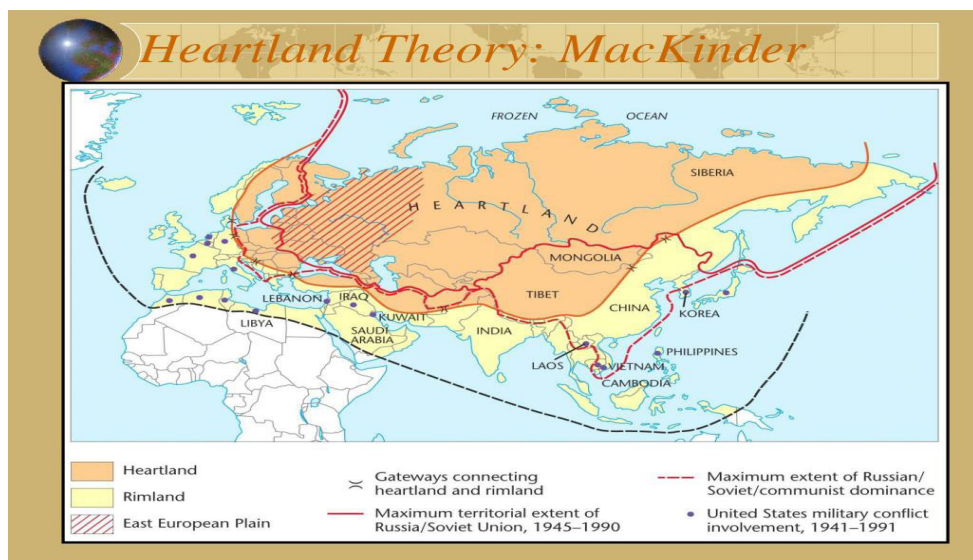
Сър Халфорд Макиндер в труда си „Географската ос на историята“ описва конфликтите като нещо основопологащо и градящо. Конфликтите карат хората да правят големи стъпки, и те водят до развитието на света. Като той дава пример с номадските нашествия на конници в Европа, което кара варварите, превзели Рим, да създадат свои кралства и съюзи с цел предпазване от тези нашествия. Другият логичен отговор, който дава Европа на тези нашествия, се изразява в това, че тя най-накрая напуска Средиземноморието и налага влиянието си на всички нови земи, морета и океани. Разбира се, не всички нашествия са градящи за всяка страна в конфликта, има страни, които търпят загуби, но това е нормално явление и е по-важно да се гледа цялостната картина.

Този сблъсък на две сили, които повечето пъти са с противоположни възгледи и идеи, ражда нещо ново. За много неща, смятам, сър Макиндер е бил един провидец и добър пророк – вече няма нови земи за откриване, но пък държавите и до днес се борят, за да могат да управляват земите си ефективно; светът стана глобален; един трус на властта някъде по света ще води до друг, дори на другия край на земята, и по-слабите ще си отидат с тези трусове; той до някаква степен предрича и създаването на НАТО (изразено в желанието на силите на атлантизма да спрат влиянието на бившия СССР) и помага на Хитлер да оформи своите идеи

за превземане на Източна Европа, защото, който контролира Източна Европа, той контролира хартленда, а който контролира хартленда – той ще контролира и света (Mackinder, 1904).

В геополитиката човекът е един от основните фактори, които променят хода на събитията. Това разсъждение се вижда отчетливо и в труда „Земя и море“ на Карл Шмит. В него Шмит говори за античните философски теории за произхода на земята, като казва, че има четири първоначални елемента в света, но с напредването на естествените науки те са зачеркнати като първични и основни, но Шмит казва, че не това е важното, а че човек не може да бъде сведен само до един или до друг елемент, това би значело, че той е част от заобикалящата го среда. Човекът има собствена воля и решава как да моделира света около себе си. Човекът може да овладее собственото си съществуване и съзнание в процеса на историческото осъществяване. Той, когато растенията и животните погиват, може да се прероди за нов живот чрез мисълта си, волята си, равнотетката, която си дава, и умозаключенията, които прави. Човекът притежава свободно пространство за собствения си авторитет и собствената си историческа сила и когато трябва, той може да насочи усилията и действията си към избрана от него стихия, създавайки нова форма на историческото си съществуване, в която се установява (Schmitt, 1942).

В заключение, мога да кажа, че географията присъства в геополитиката, но само като способ, с който работи геополитиката. Тя работи и с много други науки. Може да се каже, че геополитиката проследява и как различните фактори си взаимодействат, как от това взаимодействие на няколко фактора се ражда нещо ново и различно.

Фиг. 1. Хартлендът на света – центърът на историята

ДИСКУСИЯ

Първа тема на дискусия – взаимодействие на човека със заобикалящата го среда.

Втора тема на дискусия – могат ли държавите, които: 1. са бедни на ресурси; 2. имат неблагоприятно географско положение, да намерят начин да бъдат сред успешните държави?

1. Япония е страна, която е бедна на природни ресурси, но това не пречи да е сред основните производители на автомобили, кораби, високоскоростни влакове, роботи, електроника, медицинска апаратура, микрочипове. Политическият елит на Япония е намерил начин да компенсира липсата на ресурси чрез тяхното импортиране, създавайки от импортираните продукти високотехнологична стока.

2. Исландия има субарктичен океански климат, но почти през цялата година тази държава произвежда домати и краставици, което е трудно постижима задача за държава с неблагоприятен климат. Понякога държавите с благоприятен климат не могат да се справят така добре с производството на зеленчуци.

Трета тема на дискусия – от какво зависи формирането на националното самочувствие – историческото минало или как е представено то? Всяка държава има правото да избере върху кои моменти ще наблегне от своята история, това в никакъв случай не означава дадена държава да се отрича от историята си, напротив – колкото по-добре я познаваме, толкова по-добре ще знаем върху какво е важно да се концентрираме.

Четвърта тема на дискусия – колко е важна земята, територията за един народ? Защо националното самосъзнание и идентичност се градят именно на това – връзката на хората с тяхната земя? Земята за хората е образ на тяхната принадлежност, тя ги оформя като личности, тя пази историята им, те я свързват с миналото, родовата памет, обичаите, традициите, легендите, езика си. Земята е събирателен образ на тяхната култура и историческо минало.

Пета тема на дискусия – отмират ли националните езици, отстъпвайки на монопола на английския език? Експанзията на английския език има логично обяснение: 1. Колонизаторското минало на Великобритания, което прави английския език официален език на говорене в Северна Америка, Австралия, Индия и Африка; 2. Индустриалната революция, която кара английския да се развие и обогати, най-често с гръцки и латински корени на думите; 3. Създаването на първите компютърни изчислителни машини и по-късното развитие на компютрите и информационните технологии в САЩ; 4. Влиянието на филмовата индустрия, музикалната индустрия, социалните мрежи и стрийминг платформите.

Шеста тема на дискусия – фалшивите новини, изкуственият интелект и преправените снимки и видеа – случайност или работещи за определени личности/държави? Дезинформацията се появява в моменти на конфликт, напрежение, скандал, голямо събитие, често стремейки се да преобърне мнението на масовия потребител. Алгоритъмът, по който интернет предлага съдържание и

продукти на потребителите, също смятам, че следва, в доста голям процент, интересите на определени компании. Много често, когато говоря по определена тема или за определен продукт, след това, в моите социални мрежи, започват да се появяват статии, свързани с темата, за която съм говорила, както започват да се появяват и реклами на продукти, потенциално желани от мен. А компаниите не съществуват сами по себе си, зад компаниите стоят собственици, които подкрепят икономиката на определени държави, определени политики и личности.

Седма тема на дискусия – политиката като новата вяра на човечеството? Вярата на хората във висша сила, която е по-голяма от тях, която налага правилата, моралните норми и идеалите, винаги е съществувала, просто е променяла формата си. Древните хора са вярвали в силата на природата, стихиите, животните, античните хора построяват свои пантеони, Средновековието налага вярата в един всемогъщ Бог, чиято воля се разпространява от духовниците и съответно каноните са различни за различните видове религии, Ренесансът вярва в силата на човека, Просвещението – в силата на разума. Създаването на националните държави и техните политики се явяват за хората като новия образ на вярата. Днес ние вярваме в определени лидери и политики, възлагаме нашите очаквания на тях. Те са висшият закон, който следваме днес, те определят идеалите, ценностите и нормите, а ние, хората, следваме тях и вярваме в тях. Тази тема за политиката като новата теология на света е разгледана и от Карл Шмит в неговата студия „Политическа теология“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След направения сравнителен анализ на основните концепции, развити в най-известните трудове на бащите на геополитиката, стигнах до заключението, че геополитиката е напълно самостоятелна наука, която не е част от географията, защото геополитиката само борави с географските термини, за да зададе първоначалните стойности, с които работят държавите. Ролята на геополитиката е да покаже една възможна симбиоза между притежаваното (географско положение) и възможното (политиката), която води до нови реалности.

Може да се твърди, че геополитиката работи с две константи – географско положение и политика, но нейната комплексност произлиза от факта, че тези две константи са придружени от много променливи. Географското положение включва в себе си променливи като природни ресурси, климат, граници, излаз на море, търговски пътища, докато политиката работи с променливи като население, стратегия, планиране, интереси, влияние, оптимизирано използване на природните ресурси и търговските пътища, сигурност, развитие. Когато променливите бъдат сведени до някакви приблизителни стойности, тогава остава да се реши как двете константи ще работят – в полза една на друга, така че държавата да е успешна и силна, или една срещу друга, така че държавата да е слаба и зависима. Доброто географско положение не значи непременно успехи и просперитет – лошо водената политика може да направи и най-облагодетелстваната държава слаба, но пък стабилната и логична политика може да

направи силна и просперираща държава от малката и бедната на ресурси държава. Геополитиката е възможна тогава, когато всички стойности са до голяма степен ясни, когато те работят заедно и следват логика.

Именно защото стигнах до заключението, че геополитиката е комплексна наука, която работи с много стойности, които следват определена логика, чието взаимодействие води до световни промени понякога – смятам, че употребата на думата „геополитика“ в медийното пространство е грешна. Не всеки конфликт и всяко действие могат да бъдат наречени „геополитически“, това би било неправилно.

Опирайки се на концепцията на Карл Шмит за „номоса на Земята“, стигнах до извода, че днешният номос, който хората се борим да завземем, е интернет пространството. То се явява новото пространство, в което държавите могат да демонстрират силата и превъзходството си, влияейки на международната обстановка. Интернет, който трябва да е устроен като свободно и неутрално пространство, се оказва новото поле, на което държавите отново воюват една с друга, всяка бореща се да се докаже като по-устроена, по-успешна, по-културна, по-добра за живеене от останалите. Определени политики и идеологии също биват натрапвани на масовия потребител чрез интернет и социалните мрежи. Това да можем да подлагаме предоставената информация на съмнение, е все по-рядко срещано сред масовите потребители. Консуматорското общество, което се зароди последните две десетилетия, е проблем, който също бива изместван от фокус. Защото отново казвам – големите компании печелят капитал, но къде отива той? За какви цели е използван? Собствениците на големите компании в какво вярват, на кого вярват? Чия политика и идеология следват...

REFERENCES

- Dodds, K. (2007). *Geopolitics. A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Mackinder, H. (1904). *The Geographical Pivot of History*. Cosimo Classics.
- Schmitt, C. (1938). *The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes*. Chicago University Press.
- Schmitt, C. (1942). *Land and Sea*. Telos Press Publishing.
- Schmitt, C. (1950). *The Nomos of the Earth*. Telos Press Publishing.

WHAT IS GEOPOLITICS

Abstract: *The main goal of the report is to present the essence of the study of geopolitics in a synthesised and analytical manner. One of the tasks of the report is to explain why the word 'geopolitics' is so prevalent today in the media space. And why its excessive use by people who are not experts in the field of geopolitics leaves the audience with a mistaken and superficial interpretation of geopolitics, depriving it of its complexity. The report uses historical examples – about how a state can change the image that is created by other states of it, having it perceived in a new way and thus changing its culture and cultural influence. Examples from contemporary times and the reality shaped by the development and advancement of information technologies are also provided. The conclusions made in the report are based on a comparative analysis of the concepts developed in the most famous works of the fathers of geopolitics – the father of Atlanticism, Halford Mackinder, and the father of Continentalism – Carl Schmitt.*

Keywords: *geopolitics; information technologies; cultural influence*

Martina Todorova, Student

ORCID: 0009-0002-2219-9949

University of Library Studies and Information Technologies

Sofia, Bulgaria

E-mail: 031-zkr@unibit.bg